

A GYŐRI ÁLLAMI TANÍTÓNŐKÉPZÉS A 'NAGY HÁBORÚ' ALATT

VARGA JÓZSEF

Az első világháború kitörésének 100. évfordulója alkalmával emlékezünk és emléztetünk. A témakör természetéből adódóan elsősorban a lövészárkokban egykor harcoló katonák, és legfőképpen a hősi halottak emlékének adózunk. Azonban jól tudjuk, hogy a hátszág életét is jelentősen befolyásolta a háború. Az itthon maradtak élete szintén nehezebbé vált, s a nők itthon nem csupán búslakodtak és imádkoztak, hanem sokszor erejükön felül dolgoztak családjukért, s a legkülönbözőbb módon igyekeztek segíteni a fronton lévők helyzetén is.

Az alábbiakban azt kívánom bemutatni, hogy a háború hogyan, miképpen változtatta meg a Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kar elődintézményei egyikének, az 1875. október 20-án Győrben megnyílt Magyar Királyi Állami Elemi Népiskolai Tanítónőképző Intézetnek mindennapjait. Korabeli győri sajtóhírek, iskolai értesítők, valamint a fennmaradt irattári dokumentumok adatainak felhasználásával egykieszem szemléltetni a tanítónőképző tanárainak és növendékeinek hősokeket segítő akcióit.

Az állami tanítónőképző és internátusa 1884-ben elkészült épületei és kertrészlete korabeli képeslapon

A tanítónőképző nemzetemelő munkájának feltételei kezdetben szerények voltak, az eredetileg nem oktatási célra készült, viszonylag rossz állapotú épületekben kezdtek meg tanulmányaikat a tanítónőjelöltek. A képzős évfolyamok számának növekedése és a kedvezőtlen épületadottságok miatt 1883-tól hozzákezdtek egy internátussal egybekötött, s oktatási célra tervezett épületek felépítéséhez, melyet 1884. október 15-én adtak át.. Csupán a testgyakorlatok helyzete nem volt még megoldott, de 1902-ben az intézet kertjében már külön tornahelyiséget is kialakítottak.

Az állami tanítónőképző 1913-ban készült új épületszárnya

Az internátusban elhelyezett növendékek létszámnövekedésével (1907-től) szükség lett az internátus és a tanítónőképző oktatásra szolgáló épületeinek különválasztására, amit 1913-ban a Megyeház utcai részen (ma Liszt Ferenc utca) egy egészen új épületegyüttes felépítésével oldottak meg. Ezért a régi (1884-ben készült), s az akkori Schwarzenberg utcára néző épület lényegében internátussá alakult, a régivel összekötött új, középső részén kétemeletesre épített (Megyeház utcai) szárnyban pedig a tanítónőképzés tantermei és a gyakorlóiskola két osztálya kapott helyet.

Ez, a tanítónőképzés minden igényét valóban kielégítő épületadottság, és a szépen kialakított, sok-sok ismeretszerzésre és felüdülésre, pihenésre is alkalmas udvari rész (gyümölcsössel szegélyezett veteményeskerttel, játszásra és testgyakorlásra is alkalmas szabad területtel, virágágyásokkal díszített fás-ligetes résszel) állt rendelkezésre a háború kitörésének évében.

Karsay Jolán és névaláírása

A tanítónőképző élén 1902-től kezdődően Karsay Jolán igazgatónő állt. Végzettsége szerint a nyelv- és történelemtudományi szakcsoport, a kézimunka és a háziipar szakcsoport, valamint a francia nyelv tanítására volt képesített, de jól beszélt németül és angolul is.

Ő a háborút megelőző évben összesen 34 éves tanítási gyakorlattal a képző mind a négy évfolyamán a német nyelvet tanította évfolyamonként heti 2-2 órában. A képzőben a tanítás az 1911. évben (Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter idején) kiadott Tanterv és Tantervi Utasítás alapján szervezték meg. Az oktatási feladatok ellátását jól képzett tantestület (15 fő), és kifogástalan személyzet biztosította.

A tanítónőképző négy évfolyamára ekkor összesen 120 lány járt, közülük 93 volt az internátus lakója, 12 főt helyeztek el az orsolyita nővérek internátusában, és mindössze 16 győri lány volt, akik helyben, szüleiknél laktak. A tanítónőképző gyakorlóiskolája osztatlan hatosztályú elemi, két tantermes intézményként működött, benne összesen 61 kislány tanult, és további 6 lány magántanulóként. Az egyik tanteremben volt a rendes elemi iskolai oktatás, míg a másik teremben a „hospitáló képző intézeti növendékek” foglalkoztak egy-egy osztállyal, illetve évfolyammal. „Gyakorolták őket különösen a sok gyakorlatot igénylő ismeretekben és ügyességekben: u. m. az olvasásban, számolásban, versek felmondásában, rajzban, kézimunkában.” Kikérdezték tőlük „a tanított anyagot”, vagy előkészítették őket „alkalmas ismeretek felidézésével a következő tanításra”.¹ Így igyekeztek csökkenteni,

ellensúlyozni az osztatlan (összevont) tanulócsoporthat bizonyos hátrányait, hiszen ott a tanítónő mindig csak egy-egy évfolyam gyermekeivel tudott közvetlenül foglalkozni (kivéve az úgynevezett közös közvetlen órákat), mialatt a többiek úgynevezett önálló óra keretében sajátították el a tudnivalókat. A növendékek gyakorlati képzésére – mint az a korabeli feljegyzésekből is kitűnik –, nagy hangsúlyt helyeztek.

Az 1913/14. tanév a szokott rendben zajlott az intézményben. Az érvényes Tanterv és Utasítás alapján készítették el a képző óratervét és órarendjét, s értelemszerűen ehhez illesztették a gyakorlóiskolai osztály órarendjét is. Az óratervből kiolvasható, hogy a közismereti és készségtárgyak mellett az úgynevezett „pedagógiai” tárgyak az I. évfolyamon a Testtan tanításával kezdődött, majd II. évfolyamon Lélektannal, a III. évfolyamon Neveléstanal, és a IV. évfolyamon a Neveléstörténet tárggyal folytatódott. A tanítási gyakorlatok, s a hozzájuk kapcsolódó előkészítő és bírálati órák a harmadik évfolyamon jelentek meg, majd a IV. évfolyamon már külön reál és humán tárgyak bontásában, differenciáltan jelentkeztek. E gyakorlati tanítások a növendékek által tartott órákat jelölik (ma hallgatói tanítási gyakorlatok), amelyeket előkészítő óra előzött meg, s bírálati óra követett. A korabeli dokumentumokból kitűnik, hogy e gyakorlatok során a tanítónők képző egyes szaktárgyait oktató, továbbá a pedagógiai tárgyakat tanító képezdei tanárok és a gyakorlóiskolai tanítónő céltudatos és elmélyült együttműködése valósult meg.

E gyakorlatokat célszerűen egészítették ki a hospitálások (óralátogatások), a képző igazgatónőjének, egyes tanárainak és a gyakorlóiskola tanítójának úgynevezett 'mintatanításai' (bemutatóórái), melyekről a korabeli iskolai értesítők bőséges adattal rendelkeznek. Az adatokból az látható, hogy a III. éves növendékek összesen 28 órában tanítottak, a IV. évesek által tanított órák száma 127 volt a gyakorlóban, és további 13 óra az ismételőiskolában. A képezde igazgatónője, tanárai és a gyakorlóiskola tanítónője az év folyamán 55 mintatanítást (bemutatóórát) tartott.

A fentiekben csupán néhány számadattal jelzett magas színvonalú munka mellett természetesen önképzőkörökben, tanulmányi kirándulásokon és iskolai ünnepeken nemesítették a növendékek és a kis gyakorlósok jellemét. Az évfolyamzáró és a képesítő vizsgákon is sok szép sikert hozó, zökkenőmentes tanévet június 8-án emlékezetes záróünnepséggel fejezték be. *„Édes Istenem, ki gondolta volna, hogy a ház előtt, ahonnan a jövő magyar tanítónők jártak ki-be – bosnyák katonák fognak őrt állani valaha! Pedig így történt ez az 1914. évben, amikor még a tanítónők képző kertjében nyílt a virág, de már nem a nevető szemű lányoknak, hanem a csaták komor, bátor tekintetű hőseinek. Ki hitte volna, hogy ennek a nagy háznak tornacsarnokában a tornaszerek helyett egyszer mankót támasztanak a falnak és hóféhér ágyakban imádságos kezek fonódnak össze ...”*²

A Szarajevóban elkövetett merényletről részben a hivatalos csatornákon, részben a helyi sajtó cikkeiből értesültek az intézet tanárai és növendékei. Az állami tanító-nők képzőt táviratban utasították a gyászlobogó felvonására.

Az állami tanítónőképzőnek küldött távirat a gyászlobogó kitűzéséről

Néhány nappal a merénylet hírének közlése után Szávay Gyula, az ismert győri hírlapíró³ már azt latolgatta vezércikkében, hogy vajon mi fogja követni a megdöbbenést és a gyászt. De nyíltan állást is foglalt: „... a nemzet legkomolyabb, legértékesebb rétegei magukba szálltan mérlegelik, hogy mi legyen inkább, béke, vagy háború? [...] És a fekete lehetőségek nagy össze-visszaságából kibontakozik a százszor megsértett állami önérzet, a nemzet-becsület nagy érzése, a jövődő iránt való áldozati kötelesség, a hazug és őrjöngő vészjövendölések felett érzett harag, életerőnk ösztönérzése és jövőnk bite, és behunyjuk a szemünket, összeszorítjuk a fogunkat, megmarkoljuk a kardunkat és azt mondjuk: ha így van, akkor tehat inkább ma, mint holnap, legyen háború!”⁴ S a felgyorsult események hozták a hadüzenet és a mozgósítás híreit.

A híreket olvasva lázba jöttek a férfiak, de még a lányok is! Ezt bizonyítja annak a 32 „igazi honleány”-nak a sajtóba eljuttatott levele, melyben többek között ilyeneket olvashatunk: „Mi győri leányok mily szívesen mennénk el katonáinkkal a harcra, mily szívesen áldoznánk magunkat a hazánkért és királyunkért, mily szívesen ontanánk vérünket ott, hol apáink, testvéreink és jegyeseink hullatják vérüket. [...] Mert ha jól megnéznék bennünket, olyan szálás 'vitézek' lennének köztünk, biztosíthatjuk, hogy ki mernénk állani a síkra az ellenséggel szemben. [...] Mily szívesen meghalnánk inkább a hazáért és büszkék lehetnénk, hogy még vannak ám igazi magyar leányok! Ellenben mily kellemetlen lenne mindig azt hallani, nini, mennyi vén leány. Mily büszkén énekelnénk egyszerű szürke uniformisban: Fel-fel leányok a csatára, a szent szabadság oltalmára!”⁵ A cikkben

szereplő győri lányok lelkesedésük ellenére sem mehettek a frontra, de rövidesen itthon is volt mit tenniük a katonáékért.

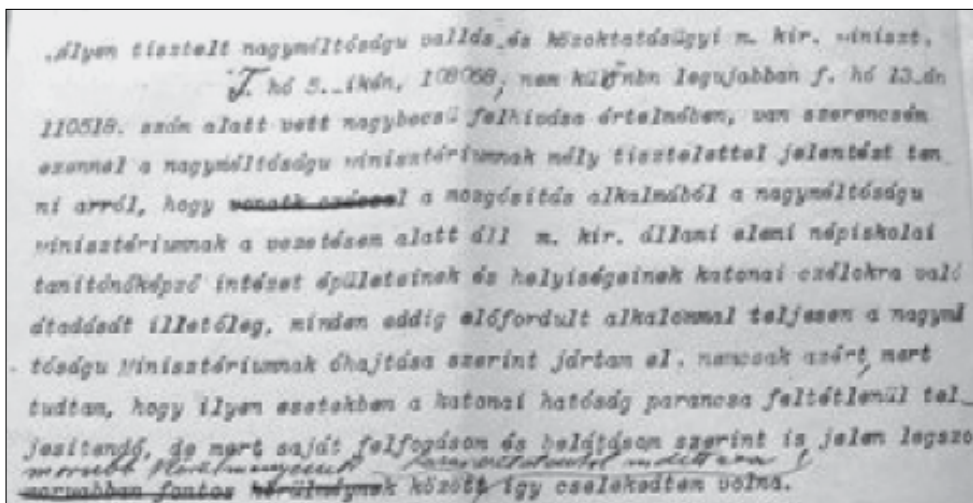
A város vezetői és az igazgatók egyeztető megbeszéléseiről, a hozott intézkedésekről a helyi sajtó segítségével folyamatosan tájékoztatták a diákokat és szüleiket. Augusztus 22-én jelent meg „Az iskolák kapunyitása” c. értesítés, melyben többek között azt olvashatjuk, hogy a tanítónőképző internátusára már szükség volt katonai kórház céljára. Ezért Matavovszky Béla, mint királyi tanácsos és tanfelügyelő a minisztériumi leiratra utalva elrendelte, hogy *„az állami tanítónőképző intézetet [...] a rendes időben, szeptember 15-ig megnyissák, még akkor is, ha felbasztálták az épületet katonai célokra”*. Rögtön megtette a szükséges intézkedéseket, úgy, hogy a megnyitásnak ne legyen akadálya. Mint azt a sajtó közölte: Strasser Sándor, az állami felsőbb leányiskola igazgatója nagy lelkesedéssel ajánlotta fel az általa vezetett iskola épületét, ahol a tanítónőképző intézet növendékei részére a felső leányiskola növendékeivel felváltva tarthatnak előadásokat. *„Éspedig vagy délelőtt a tanítónőképzészeknek és délután a leányiskolásoknak, vagy fordítva. [...] A tanítónőképzőben a beíratásokat szeptember 12., 13. és 14. napján tartják meg, ugyanekkor lesznek a javító- és pótvizsgák. A tanév szeptember 15-ig megnyitandó. A tanítónőképző internátusát kórház céljára használják fel. Ennél fogva a 'bennlakós' növendékeknek az intézeten kívül kell megfelelő lakásról és ellátásról gondoskodni. Azoknak a növendékeknek, akiket bennlakásra kedvezményrel vettek fel, a kedvezményt készpénzben adják ki. [...] A kir. tanfelügyelő érintkezésbe lépett az Orsolya-zárdával és az ev. szeretetházzal, hogy lehetőleg ott lehessen a növendékeket tömegesen elhelyezni. [...] Amennyiben a tarterv nem lenne betartható, a miniszter rendelete értelmében hajlandó azt redukálni. A tanítónőképzőben [...] a tanerők létszámát a katonai behívások nem apasztották.”*⁶

A terv azonban némileg módosult, mert néhány nap múlva már ezt az igazgatónői tájékoztatót olvashatták az érintettek a napilap hasábjain: *„Az áll. tanítónőképző, melynek iskolaépületében kórház van, a révfalui áll. iskola emeleti helyiségeiben kezdi meg az előadásokat. Erre a célra négy tágas terem, szertár és tanácskozó áll az intézet rendelkezésére. A képzőintézeti növendékek 12-én érkeznek Győrbe. Az előadások 15-én kezdődnek. [...] Ezzel értesítem a győri m. kir. állami elemi tanítónőképző intézethez kapcsolt elemi gyakorló iskolába beírt növendékeket, hogy folyó hó 15-én reggel nyolc órára a győrrévfalui áll. elemi iskola első emeletén részükre megjelölt teremben megjelenjenek.”*⁷

Azt, hogy az első, a nyári tervtől eltérően nem csupán az internátus épületének egy részét foglalták le, hanem az oktatási célú épületrészt is, azt a hadi helyzet alakulása, az önkéntesek elhelyezésének szükségessége és a Győrbe érkező sebesültek nem várt magas száma okozta.

Amikor 1914. augusztus 5-én Karsay Jolán igazgatónő (a többi oktatási intézmény vezetőjével együtt) kézhez kapta a minisztérium 108,068. sz. felhívását arról, hogy

tegyen jelentést a mozgósítás hatására bevonult tanerőkről és az épületek esetleges katonai célú lefoglalásáról, akkor az alábbiakat jelentette: „... a vezetésem alatt álló m. kir. állami elemi tanítónőképző intézet tanári testületének tagjai közül katonai szolgálatra a mozgósítás miatt egy sem vonult be. [...] Az iskolai célra szolgáló új épület helyiségei a katonai hatóságok intézkedései folytán a tartalékos katonák elhelyezésére már mind le vannak foglalva, sőt az internátusi célra szolgáló épületből is már három helyiség. Lakik azon kívül az intézetben egy tartalékos tiszt, kinek a tanári szobát rendeztük be. Külön gondoskodtunk a tartalékos katonatanítóknak lehetőleg való elkülönítéséről és részükre némi kényelem nyújtásáról. [...] A termeket a tartalékosok részére mind üresen kellett átadnunk, a bútorokat gondosan beraktározva, minden romlástól megőrizve tartjuk.”⁸

Részlet Karsay igazgató jelentéséből

Augusztus 13-án az igazgató a minisztérium leiratára tett jelentésében így fogalmazott: „A helyiségeknek katonai célokra való átadásakor minden esetben a minisztérium elvárásainak megfelelően jártam el. Nem azért, mert tudtam, hogy ilyen esetekben a katonai hatóság parancsa feltétlenül teljesítendő, hanem mert saját felfogásom és belátásom szerint is jelen legszomorúbb körülmények között, hazaszeretetemről indítva így cselekedtem volna.”⁹ A katonai parancsnokság megaláztatását is tükröző jegyzőkönyvet mellékelve így tett jelentést az épületek lefoglalásának körülményeiről és részleteiről: „Az új épületben augusztus 2-ika óta körülbelül 600 tartalékos katona volt elszállásolva, kiknek az összes használható és nélkülözhetetlen helyiségeket teljesen kiürítve rendelkezésükre bocsátottuk. Általunk lefoglalva csak a könyvtár, a zeneterem, a természetrajzi, földrajzi

és fizikai szertár, mint kisebb helyiségek maradtak, hova a bútorokat és tanszereket raktároztuk be. Helyet adtunk raktárnak, felszerelés, municzió és irodák részére; a tanári szobában egy gimnáziumi tanár, tartalékos hadnagynak rendeztünk be lakást, egy másik helyiségben egy őrmesternek, s őket minden módunkban lévő kényelemmel elláttuk.” És, hogy valóban tisztességesen, szeretettel bántak az intézet dolgozói és az egészségügyi személyzet is a tanítónőképzőben elhelyezett katonákkal, ezt sajtóhír is megerősíti. Mint a megjelent cikkben olvashatjuk, a szerbiai frontról „hátra” vezényelt, megfáradt katonákat helyeztek el egyik alkalommal az épületben, ahol a személyzet szeretettel fogadta és ellátta őket minden jóval. A katonák rövidesen új erőre kaptak, és már szabadságolták is őket (hogy aztán Galíciában ismét bevetésre kerülhessenek), de mielőtt elmentek, „illendőnek tartották valahogy megköszönni az élvezett jóságot. Nagy tanácskozások után az éjjel munkához is láttak. Színes papírokból vágott betűkkel, festékkel, szalagokkal, virágokkal és kis zászlócskákkal készítettek egy transzparentet, s azt elhelyezték a folyosó falán, a bejárattal szemben, előre örülve a meglepetésnek, melyet a reggel bejövő nénéknek szereznek. Fent két zászló között Ófenségének arcképe, alatta pedig virágdíszes keretben ízlésesen kiállított hálanyilatkozat: *Den innigsten Dank für die liebenswürdige Pflege dem Herrn Chef Arzt, sowie den liebenswürdigen Damen und den Herren Theologen von der Patienten des 3. und 4. Istr. IR Gratz, Wien.*”¹⁰

Az igazgatónő jelentéséből tudhatjuk, hogy „...augusztus 12-ikén történt [...] mind a két épületnek tartalékkórházzá való átalakítása. A tartalékos és az átmenetileg pibentetésre vezényelt katonákat kiszállásolták,¹¹ a helyiségeket a katonák által kitisztíttatták és megkezdődött a helyiségek berendezése, mely célra az intézet összes használható ágyait, köztük a legújabbakat is, melyek még használatban sem voltak, a kórház részére átengedtük; nemkülönben rendelkezésükre bocsátottunk a szekrények közül is annyit, amennyit óhajtottak. Átadtuk a növendékeknek itt lévő matracait. [...] A kórházzá berendezést az új épület helyiségeinél kezdték, ha ezen helyiségek nem bizonyulnának elégségesnek, akkor kerül majd sor az internátusi épületre. [...] E hó 16-ikán lefoglalták az intézeti konyhát is, hol naponkint 300 emberre fognak főzni; az intézeti személyek részére a pincében lévő, növendékek gyakorló konyháját használjuk fel. Természetesen rendelkezésre bocsátjuk az összes konyhafelszerelést is, magunknak csak a legszükségesebbeket tartván meg.

Az internátusi épületben a főtörzsorvos részére a betegszobai helyiséget rendeztük be. A II. emeleten lévő fizikaszertár szolgál gyógyszerertárral, a mellette lévő kis természetrajzi szertárt a gyógyszerész lakása részére rendeztük be. A bizottság intézetünket kórházi célra nagyon alkalmasnak találta, részben a helyiségek nagy száma és a felajánlott felszerelés mennyisége folytán, részben pedig azért, mert a katonai csapatkórház szomszédságában lévén, fekvése is minden tekin-

tetben alkalmas; [...] intézetünk úgyszólván központi kórházként szolgált, mint az egész városban erre a célra használható legnagyobb helyiség.

Az intézeti épületekben eddig semmi rombolás nem történt [...] az itt szálláson volt rezervisták¹² mind szelíd természetű emberek voltak, kik rombolásra nem gondoltak. A kórházi célra történő felhasználás alkalmával még kevésbé várható rombolás, mert a helyiségek állandó felügyelet alatt lesznek. E szolgálat teljesítésére 25 póttartalékos katona kap szállást a II. emeleten lévő rajzteremben. [...] Az ápolásnál még a helybeli szeminárium klerikusai fognak segídekezni, nemkülönben vöröskeresztes hölgyek. Mi, bentlakó tanerők szintén felajánljuk majd segédekezésünket [...].¹³

S hogy milyen lehetett az élet és a Németh Miklósné „főnéne” által irányított egészségügyi személyzet hozzáállása a sebesült katonák gyógyítása során a II. sz. tartalékkórházzá alakult tanítónőképzőben, arról többek közt a helyi sajtóban olvashatunk érzelmdús pillanatképet: „A vöröskeresztes nagy házban ma lágyan megszólalt a harmónium, és az Úrnak felszentelt szolgálja misét mondott a háború beteg, sebesült hőseinek. [...] A terem közepén ott volt a kórház minden járni tudó sebesültje, s ott volt az is, aki a tudományával segít rajtuk, s ott voltak azok is, akik enyhíteni akarják a szenvedést, a jók, a fehéru ruhás angyalok, [...] akik el tudják titkolni aggodalmukat a szenvedő előtt, akik simogatni tudják a lázbeteg homlokát [...] És ez így lesz minden vasárnap, [...] és egyszer csak itt, talán éppen ebben a teremben is Te Deum-ot énekelnek a nyert csaták felett.”¹⁴

Láthattuk, hogy az első és alapvető változás a tanítónőképző háború alatti életében az, hogy az intézet „szétszórattatott”. Vagyis nem csupán arról van szó, hogy saját épületeiből áthelyezték egy másikba, hanem arról, hogy nem is egy helyen, hanem a város különböző pontjain lévő épületekben működött tovább. Azt már láttuk, hogy első lépésben az oktatás helyszínéként a révfalui állami elemi iskolát jelölték ki számára, itt volt a tanévnyitó, és ide hívták a gyakorlóiskolásokat is. Ez a helyzet azonban csupán egy hétig, egészen pontosan az első öt tanítási napig tartott – mint azt az igazgatónőnek egy későbbi jelentéséből megtudhatjuk. Ezt követően átkerültek az orsolyita nővérek Apáca utcai zárdaépületébe, s itt töltöttek hat hetet. Végül 1914. november 1-jétől 1918 áprilisáig a növendékek mind a négy évfolyamának oktatása, a gyakorlóiskolás gyermekek osztálya és a tantestület a bencés főgimnázium épületében kapott helyet.¹⁵ Mivel a főgimnázium is folytatta működését, a tanítás úgynevezett váltott rendszerben történt, vagyis délelőtt a gimnazista fiúk tanultak a tantermekben, délután 2-től 6-ig pedig a befogadott tanítónőképzősök.

Ugyanakkor bizonyos foglalkozásoknak nem tudtak ebben az épületben helyet biztosítani, ezért további termekre is szükség volt. Így például a tornatanítás az állami főreáliskolában zajlott hetente két nap ½ 9-től ½ 11-ig. A hitoktatás szintén bonyodalmakat okozott. Ezt a háború alatt úgy tudták megoldani, hogy a református, az evangélikus és az izraelita vallású növendékeket a saját vallásfelekezetük ál-

tal fenntartott elemi iskola fogadta be a hittanórák idejére, míg a katolikusok Kissné Csury Janka magániskolájában kaptak helyet.

Az épületadottságok megváltozásából szinte természetesen adódott, hogy az egész napra elosztott eddigi órarendeken és még a tantervi órakereteken is változtatni kellett. Át kellett térni a 40 perces tanórákra, s bizonyos mennyiségű redukálást is szenvedett az óraterv (a minisztérium engedélye alapján). Mint azt jelentésében az igazgatónő megfogalmazta: *„a tantervben előírt minden elméleti és gyakorlati tárgyat taníthattunk, [...] oly arányban, hogy a kiszabott heti 36 órából az I., II. és III. osztályban csak heti 3-3 órát, a IV. osztályban heti 5 órát kellett redukálnunk. [...]”*

E fenti változásokat figyelembe véve a tanítónőképzőnek a korabeli értesítőkből között „háborús órarendje” úgy alakult, a „jelen nehézségeit és a jövő érdekeit” úgy igyekeztek összehangolni, hogy a III. éveseknél heti egy órát fordítottak a tanítási gyakorlatra, melynek felében egy-egy növendék tanított, másik felében pedig megtörtént az óra értékelése és a következő tanítási gyakorlat előkészítése is. A IV. éveseknél a gyakorlati tanítások során heti 2 órát tanítottak a jelöltek, s heti két óra maradt a bírálatra és az előkészítésre. Ilyen beosztás mellett a próbatanítások száma a III. éveseknél évi 37, míg a végzős jelölteknél évi 127 óra volt. Mivel ez az óramennyiség a „békebeli” próbatanításokhoz képest kevesebb volt, ezért minden háborús tanévben kiemelték egy-egy különösen fontosnak ítélt tárgyat (első évben például a fogalmazás tanítását), és a próbatanításokat ezekre a tárgyakra koncentrálták. Természetesen, ezekben az években sem maradtak el a magas színvonalú mintatanítások. Ez utóbbiakat olyan tematika alapján tartották, hogy azzal is segítsék a jelöltek próbatanításait.

Ugyanakkor a gyakorlati képzésben azt is figyelembe kellett venni, hogy megváltozott a gyakorlóiskola szerkezete, ugyanis a háborús évek alatt nem indítottak V. és VI. évfolyamot. Mint azt az igazgatónő megfogalmazta: *„A napi 4 órára átengedett helyiségekben nem maradt időnk arra, hogy a gyakorlóiskola V. és VI. osztályát, valamint az ismétlő iskolát megnyissuk, és ifjúsági szervezetet szervezzünk.”*¹⁶ Ennek egyik oka a szűk időkeret volt. De még ha meg is tudták volna ezt szervezni, akkor is adódott volna szakmai probléma: az őszi és téli sötét napokban a késő esti órákban mehettek volna haza a kis gyakorlósok. *„De ezen, a gyermekek védelme szempontjából meg nem engedhető esetben is, már nem volna elhelyezhető a gyakorló iskolai tanítónő két bírálati és előkészítési órája a tanítónőképzőben, mindamellelt, hogy 40 perces tanórákat számítunk [...]”* – jegyezte fel az igazgatónő.¹⁷

A minisztérium az V.-VI. évfolyam megszűnése miatt igazoló jelentést is kért, mivel álláspontja szerint csupán a helyhiány ezt a lépést nem indokolta volna. Az igazgatónő azonban részletes elemzést tartalmazó jelentést készített, amelyből egyértelművé vált, hogy elsősorban a szakmaiság elve és a szükséghelyzet volt az együttes ok. De az adott évfolyamok hiánya miatti esetleges sérelmet is ellensúlyozták azzal,

hogy a mintatanítások, a demonstrációk és a gyakorlati tanítások idejére más iskolákból kértek V. és VI. osztályos gyermekeket, továbbá az iskolalátogatásokat (vagyis a külső iskolákban végzett hospitálásokat) is úgy szervezték, hogy elsősorban ezeken az évfolyamokon látogathassanak órákat a növendékek. A tanítónőképző választá a tanfelügyelő, mint „rendkívüli kivételes esetet” tudomásul is vette. Egyébként a gyakorlóiskolai osztály négy évfolyamán a második háborús évben is 34 kislány tanult, s a tanítónő (Damaszlovszky Mihályné) igyekezett még a hátrányos háborús helyzetet is pozitív módon kihasználni. Például a fél napi délutános tanítási rendszer miatt a szokottnál is több, szám szerint 17 tanulmányi kirándulást szervezett a gyermekeknek Győr területén egyetlen tanévben, mely kirándulásokon elsősorban a II. osztályosok földrajzi ismereteit, a lakóhelyismeretet mélyítette el, de egyben enyhítette a családok gondjait is, hiszen a szülők egy része másképpen nem tudta volna megoldani gyermeke délelőtti felügyeletét.

Ugyancsak praktikus módon oldották meg a szokott iskolai ünnepek közül például a január 29-én tartott Alkohol napi és a május 13-án tartott Madarak és fák napja alkalmával rendezett ünnepséget. Ugyanis ekkor egy-egy IV. éves növendék tartott próbatanítást, melynek keretében mind pedagógiai, mind pedig didaktikai szempontból jól előkészített beszéddel is méltatta az adott nap jelentőségét, s ügyes kérdéseivel folyamatosan fenntartotta a kisgyermek figyelmét, érdeklődését, s bevonta őket a „téma feldolgozásába”.

Az 1916/17. tanévre vonatkozó miniszteri rendelet értelmében ez a tanév csak október 1-jén kezdődött, és 1917 pünkösdig be kellett fejezni, vagyis 10-ről 8 hónapra rövidült. De így is érvényesítették a 61800. sz. rendelettel életbe léptetett, a revideált Tanterv és Utasítások didaktikai útmutatása alapján elkészült úgynevezett 'Normál tanmenet' előírásait, valamint az ezzel szorosan összefüggő 'Tanszerbeli és Könyvtárbeli felszerelések'-re vonatkozó utasítást. Sőt, ezzel egy időben léptették életbe az egytanítós elemi gyakorlóiskola új tantervét is, mely a tanítóképző intézetek új tervével került szinkronba.

Az első két háborús évben az állami tanítónőképző testülete a háborús körülményekhez igazodva, de minden tőle telhetőt megtett az intézmény színvonalas oktatási tevékenységének fenntartására. Amikor a minisztériumi tanácsos levélben fordult az intézetek tantestületéhez, minden ellenérv felsorolása nélkül eleget tettek az elvárásoknak. A 119902/1914. VI.B. számú (szept. 9-én kelt) minisztériumi leiratban ez szerepelt: *„Jóllehet a hadi állapot következtében beállott rendkívüli viszonyokból kifolyólag a tanító- és tanítónőképző intézetek tanári testülete nagyobb részének több tagja ez idő szerint el van vonva tanári tevékenységének gyakorlatától, mégis a folyó évi 31152 sz. a. kelt itteni rendelettel kiadott Rendtartási Szabályzat és Képesítő-vizsgálati Szabályzat életbeléptetése körül felmerülő nehézségek teljes kiküszöbölése érdekében felhívom a tekintetes Igazgatóságot, hogy a hivatolt szabályzatoknak annak idején elrendelt tanártestületi értekezleti tárgyalását a tanári működésükben nem gátolt tanárokkal megtartott szabály-*

*szerű értekezleteken az előírt időben és módozatok szerint folytassa le.*¹⁸ E fenti levél szövegéből legalább két következtetést le lehet vonni. Először: a minisztérium nagyon fontosnak tartotta e szabályzatokat, ezeknek a tanárok általi megtárgyalását, megvitatását és mielőbbi zökkenőmentes bevezetését. Másodsor: ők is úgy gondolták, hogy a hadviselés csupán néhány hétig, esetleg hónapig tartó „csetepaté”, és aztán diadalmenetben történő hazamasírozás lesz. A fent említett körlevélre szeptember 29-én már jegyzőkönyv felterjesztésével válaszolt a tanítónőképző igazgatónöje. Leveléből megtudhatjuk, hogy rögzítették az összesen négy rendkívüli ülésre tervezett tárgyalássorozat témáit, mindegyikhez előadót jelöltek ki, s az első értekezletet a kir. tanfelügyelő jelenlétében már meg is tartották. A tantestületnek csupán egyetlen tagja maradt távol az értekezletről, Damaszkovszky Mihályné, betegsége miatt. Az első értekezleten a témában jól felkészült Berényi Irén tanárnő ismertette a Rendtartási szabályzatot, majd vitára terjesztette. A tantestület lelkes vitát folytatott, s elsősorban arra összpontosította figyelmét, mivel és miképpen szolgálhatja a szabályzat az intézet működésének hatékonyságát, s békeidőben történő zökkenőmentes és eredményes működését.

További jegyzőkönyvek is arról tesznek bizonyosságot, hogy nem az volt jellemző a tanítónőképzőben, hogy arról panaszkodjanak, a háborús körülmények miatt mit miért nem lehet maradéktalanul teljesíteni, sokkal inkább a tenni akarás volt a jellemző. Vagyis nem a megoldandó gazdasági, képzési és nevelési feladatok elmaradását indokolták valóban meglévő problémákkal, hanem a létező problémák megoldásához, a helyi lehetőségek alapos mérlegelését követően jól átgondolt tennivalókat rendelve hajtották végre a helyi és állami szinten is megfogalmazott feladatokat. Így többek között 1915-ben „a háború nagy eseményeitől áthatott lélekkel” tettek eleget az 1915. július 28-án kelt 7094. sz. rendeletnek, mely „alkalom adatván a nemzeti zászló mellé az osztrák, a német és török lobogók kitűzésére” hívta fel az intézetek igazgatóit, pedig – a pénzhányt nem is említve –, nem volt egyszerű feladat török lobogót vásárolni Győrben! Maradéktalanul megtartották az osztályvizsgákat és a képesítő vizsgálatokat is, s ha valaki betegség miatt e vizsgákon nem tudott megjelenni, a vonatkozó új rendeletek értelmében az ő pótlólagos vizsgáztatását is megszervezték.

Változást jelentett az internátus épületének lefoglalása is. Az 1914/15. tanévre felvett 112 vidéki képzős növendéket erkölcsileg is biztonságos környezetben kellett elhelyezni. Közülük 58 főt tudott befogadni az orsolyita nővérek zárdája, 8 lány kapott helyet az evangélikus szeretetotthonban, a megmaradt 46 növendékből 6 fő költözött győri rokonaihoz, s még 40 tanítónő-jelöltet kellett úgynevezett „idegen” házaknál elhelyezni. Ezt azonban nem bízták a véletlenre, s nem „albérleti hirdetések” alapján kerestek maguknak szálláshelyet a képezdészek. S bár ez a háború miatt alkalmazott átmeneti megoldás nem pótolhatta teljes egészében az internátusi nevelés biztonságát, a képző nevelői rendszeresen figyelemmel kísérték a növendékek iskolán kívüli életét. A tanítónőképző vezetése alapos utánjárással derítette fel, mely

győri családoknál lehetne elhelyezni, mégpedig az esetleges egyéni inzultusok elkerülése és a növendékek nagyobb biztonsága végett is, 4-5 fős csoportban a lányokat. A tanévek folyamán az ilyen, családoknál elhelyezettek sorsát felelősséggel nyomon követték, de gondjuk volt a zárdában elhelyezettek felügyeletére is. Mint azt az igazgató meg is fogalmazta egyik jelentésében: *„Őket szállásaikon az igazgató, a nevelő, az osztályfőnökök sűrűen látogatták és a tapasztaltakat közösen megbeszéltük. A zárdában elhelyezett növendékeinket állandóan egyik nevelőnőnk kísérte az iskolába és onnan baza. A téli sötét napokban, a 6 órás tanítási idő után, a családoknál elhelyezett növendékek hazakíséréséről szállásadók gondoskodtak. [...] Az elszállásolásra kiszemelt családok növendékeink nevelése tekintetében [...] mind megbízhatók voltak, hol rossz példát nem láttak. [...] A gondos utánajárás és minden irányban körültekintő intézkedés folytán, a jelen rendkívüli viszonyok között, melyek kétségtelenül a növendékek nevelésére voltak legbátrányosabbak, elértünk annyit, hogy magaviseletük általában nagyon kielégítő volt, fegyelmi eset egyáltalában nem fordult elő; szorgalmukban is folyamatos haladást észleltünk, amiről a vizsgálatok szép eredménye is bizonyosságot tesz.”*¹⁹

Az idegen családoknál elhelyezettek számát 1917-től már tudták csökkenteni, mert az irgalmasnővérek is tudtak befogadni 8-10 növendéket, köztük 2 Erdélyből menekült család itt tanuló lányát.

Az internátus és az intézeti konyha katonaság részére történt átadásával együtt megszűnt a tanítónőképzőben az úgynevezett „köztartás”, vagyis az étkezési lehetőség. Azok a lányok viszont, akiket családjuk kedvezőtlen anyagi helyzete miatt a háború előtt kedvezményes köztartásra vettek fel, a kedvezmény összegét – a minisztériumi instrukcióknak megfelelően – készpénzben megkapták az intézettől

A tanítónőképző tantestülete és a tanítónőjelöltek „erkölcsi és nemzeti érzelmeiktől vezérelve” a napi problémák megoldása mellett a nehézségek ellenére is kivették részüket különböző jótékonsági akciókból. Erről olvashatunk többek között az igazgató által a helyi sajtóban megjelentetett egyik felhívásban: *„A győri magyar királyi állami elemi tanítónőképző intézet növendékei a tanév megkezdése óta, a tantervtől eltérőleg, miniszteri engedéllyel, kizárólagosan a hadbavonultak részére szükséges meleg ruhák készítésével foglalkoznak. A kézimunkához való anyag költségeit eddig sajátjukból fedezték, mindamelllett hogy legnagyobb részük szegény sorsú szülők gyermeke. A növendékek áldozatkészségén kívül tetemes összeget fordítottunk erre a célra az intézeti segélyalaphól is. A meleg ruha szükséglet katonáink részére egyre fokozódik. A fokozódó szükséglettel van arányban növendékeink munkakedve is, nincs azonban már módjukban, hogy a kézimunka-anyag költségeit továbbra is a sajátjukból fedezzék! [...] A fent vázolt körülmények késztetnek arra, hogy a harctéren szenvedő katonák érdekében városunk igen tisztelt kereskedőinek ismert nagylelkűségét vegyem igénybe azzal a kérelemmel, legyenek szívesek [...] anyagot adományozni. Különösen*

szükségünk van [...] a bósapkák, érmelegítők, térdvédők készítéséhez pamutra. [...] Szívesen vesszük az ingekhez, baskötőkhez, lábravalókhoz és téli kapcákhoz szükséges flanellt és barchetet is. Hasonló kérelmet intéztek városunk jótékony egyesületeinek igen tisztelt vezetőihez is. [...] Nemkülönben szól kérelmem egyes jótévőkhez is, kik katonáink részére a harctérre meleg rubát adományozni szándékoznak [...].²⁰

A meleg, óvó rubázati cikkek készítéséhez küldött központi útmutató címlapja

A már 1914-ben megkezdett munka folytatásaként 1915-ben például kézimunka órákon és otthon, magánszorgalomból is meleg ruhaneműket készítettek a fronton harcoló katonák részére. Erre a minisztérium 131,213. számú, 1915. december 5-én kelt rendeletével tovább buzdította az intézményt. E második háborús évben még meg is könnyítették a győri tanítónőképzős lányok munkáját azzal, hogy a honvédelmi minisztérium e célra 20 kg pamutot küldött feldolgozásra. Ebből, továbbá a saját maguk által személyenként felajánlott 50-50 fillérből, s az intézeti segélyalapi 100 korona összegből és a gyűjtött pénzből beszerzett anyagok felhasználásával összesen 370 meleg ruhadarabot készítettek a növendékek.

Egy másik kezdeményezés (a kultuszminisztérium 1915. december 28-án kelt 15,232 sz. felhívásához csatlakozva) a földiszeder levelének gyűjtése volt. A pinnyédi erdőben szedett 70 kg-nyi levelet megszáritották, s a mintegy 25 kg, teafőzésre alkal-

mas alapanyagot juttattak el a katonáknak. A hadsegélyző hivatal ezért „*úgy a hazafias testületnek, mint a lelkes növendékeknek is bős katonáink nevében*” köszönétét fejezte ki (az 1916. február 3-án kelt levelében).

Amikor 1915. november 10-én megjelent a 13,000. eln. számú rendelet, mely a fronton harcoló katonák karácsonyi ajándékozására hívta fel az intézmények figyelmét, az igazgatónő nevelési szándékkal összehívta a tantestületet, a növendékeket és a kis gyakorlókat, s felolvasta a felhívást. Ebben többek között ez állt: „*A m. kir. honvédelmi minisztérium Hadsegélyező Hivatala és a magyar Vöröskereszt egyesület a közelgő karácsonyi ünnepek alkalmából új felhívással fordul a magyar nemzethez. A közelgő karácsony ünnepi hangulatához kíván járulni azzal, hogy a harctéren küzdő hőseinknek a szeretet önkéntes adományait nyújtja. Irántuk való szeretetünk a hazafias hála forrásából fakad; ez a hála készíti a hazának minden rendű és rangú polgárát arra, hogy békés otthonában lelkes ragaszkodással gondoljon azokra, akik ezt a drága otthont vérük hullásával, nélkülözések, szenvedések, emberfölötti áldozatok árán védelmezik. [...] Távol idegenben értünk harcoló, haza sóvárgó véreink érezzék meg elhagyott otthonuk hozzájuk ragaszkodó, rájuk váró meleg tűzhelyét a lövészárkokban a hegyek kopár gerincei és idegen pusztaságok kietlenségei között. [...] A magyar tanuló ifjúság otthona boldog ünnepének fénye áradjon szét a messze harcterekre is, és [...] találják meg katonáink fiaink és leányaik szeretetének drága bizonyítékát. [...]*”²¹

A felhívás hatására a növendékek 46 korona 90 fillért, míg a tanítónőképzőhöz tartozó kis gyakorlós leánykák 18 korona 84 fillért gyűjtöttek, s ajánlottak fel e nemes célra. Az úgynevezett karácsonyi akció központi vezetősége a „hazafias ügy érdekében kifejtett ezen nemes fáradozásért” írásos köszönetet és a diákság körében kiosztható szép emléklapokat küldött.

1916. április 11-én a győri „Vashonvéd szobornál”²² tartott városi ünnepély alkalmával „szegbeverés” címén ismét 20 koronát áldoztak hazafias célokra. 1916. május elsején a Kárpátok dicső megvédésének emlékezetére tartott szép ünnepélyük végén pedig további 74 korona 60 fillért gyűjtöttek, s ezt a Néptanítók Lapjában mellékelt befizetési csekken késedelem nélkül fel is adták, amiért a „Háboruban Feldult Tűzhelyeket Ujrafelépítő Országos Bizottság” elnöksége a tanítónőképzőnek ismételt írásos köszönetét, elismerését fejezte ki. De gyűjtöttek még 20 koronát (20 filléres tagsági díjakat fizettek a növendékek) a Tüdővész Ellenek Országos Liga felhívására a háború alatt súlyosan pusztító tüdővész elleni küzdelem céljaira, s ebből küldtek a Zsófia hercegnő Gyermekszanatórium-intézetnek is.

Nem mehetünk el szó nélkül a Hadikölcsönök jegyzésére szóló felhívás hatása mellett sem. Matavovszky Katinka II. éves, Hujber Gizella III. éves és Ágoston Sarolta IV. éves növendékek 100-100 koronát jegyeztek a II. Hadikölcsönre! De hadibélyegek, Erzsébet-érmek, szövetségi hűséggyűrűk és „alkalmi levelezőlapok vásárlásával is áldoztak még háborús célokra.”²³

Természetesen, a növendékek áldozatvállalását a város vezetése és a hazafias ér-

zelmű tantestület minden tagja saját példájával is serkentette. A tanítónőképző tantestületének tagjai például a hadbavonultak családtagjai támogatására felajánlották havi bérük 1%-át (még a testület nyugdíjas tagjai is). Ez havonta 31 korona 78 fillér volt, így az 1915/16. év végéig 741 korona 81 fillért ajánlottak fel. A már említett hadikölcsönre pedig a tantestület tagjai 8800 koronát jegyeztek. Különösen kiemelkedő volt e területen Karsay Jolán igazgatónő, Damaszkovszky Mihályné gyakorlóiskolai tanítónő, Berényi Irén, Vlaszaty Ferencné tanítónők és I'só Gizella nevelőnő felajánlása. Ehazafias felajánlások az idő folyamán a romló gazdasági helyzet ellenére sem csökkentek. A későbbi években, például az V. és a VI. hadikölcsönre, a tantestület összesen már 23 000 koronát jegyzett

Szinte hihetetlen energiával tevékenykedett a tanítónőképző testülete a háborús viszonyok között. A szorosan vett nevelési és oktatási feladataik mellett a hazaszetetre nevelés érdekében minden segélyakcióban részt vettek, s mindebbe bevonták a növendékeket is. Sőt, még fejlesztett is az intézmény! E téren ki kell emelni azt, hogy 1916 júniusában a tanítónőképző ismételt kérelmezésére 3678 koronát engedélyezett a minisztérium olyan taneszközök és felszerelések vásárlására, melyek beszerzése még az új iskolaépület 1912. évi berendezésekor elmaradt. Ugyancsak fejlesztést jelentett, hogy ekkor, 1916-ban, a m. kir. méhészeti szaktanító előterjesztésére a mezőgazdasági minisztérium egy 18 méhcsalád befogadására alkalmas méhest adományozott a képző számára, melyet az épület kertjében kívántak elhelyezni. E fejlesztések utólag nem tűnnek ugyan aktuálisnak, hiszen átmenetileg sem az épülettel, sem a kerttel nem rendelkezett az intézmény, de akkor, 1916-ban úgy tűnt: ősztől visszakapják a saját létesítményeiket a katonaságtól. Erről az igazgatónő az alábbiakat rögzítette: *„Az intézeti életünket a hadiállapot szempontjából legjobban érdeklő 1916. évi január 18-án kelt 15,619/1916. sz. rendelet kilátásba helyezte, hogy a m. kir. Honvédelmi Minisztérium 1915. évi december 18-án kelt átirata szerint a pozsonyi cs. és kir. katonai parancsnokság a barakk-kórház elkészülte után, a jövő 1916-1917. tanévre visszaadja intézeti épületeinket rendeltetésének; legújabbban, a nagy offenzívák közbejöttével azonban a győri katonai kórházparancsnokság, hivatkozással a pozsonyi cs. és kir. katonai parancsnokság [...] 59,9041. sz. rendeletére, a már átadófélben lévő intézetünket katonai kórház céljaira újra igénybe vette, mely a rendelet szerint nem lesz hosszabb időtartamú.”*²⁴

A képző vezetősége nem alaptalanul bízott a fejlesztés lehetőségében, hiszen a sebesült katonákat június 19-én már el is szállították az épületből más kórházakba. Az épület átmenetileg teljesen kiürült, hozzáfogtak a tisztogatás előkészítéséhez, már a karbantartó munkálatokra szóló, s az igazgatónő kérésére az államépítészeti hivatal által készített részletes tervek szerint szükséges 12 602 korona 17 fillér összeget is jóváhagyta a kultuszminisztérium. A katonai helyzet azonban másként alakult, s mit tehetett a képző vezetése: *„Ilyen körülmények között megbajlunk újra a sors előtt és hitünket nem veszítve, a jobb jövőben rendületlenül bízva, ha kell, a har-*

madik háborús tanév küzdelmeit is lelkiismeretes munkával igyekszünk legyőzni.” – jegyezte meg az igazgató. Itt kell megemlíteni azt is, hogy az igazgató – bár hazafias lelkesedéssel és minden vonakodás nélkül – minden esetben azonnal teljesítette a katonai parancsnokság elvárásait, ennek ellenére az intézet felelős vezetőjeként mindent szabályszerűen, a feltételeket és a körülményeket mindig írásos jegyzőkönyvben is rögzítve adta át az épületet. Ezekben a jegyzőkönyvekben körültekintően megfogalmazták azt is, hogy az épület átengedése után milyen terheket vállal át a katonai parancsnokság (például víz- és csatornadíj, áramdíj, tisztogatás, fertőtlenítés és karbantartás költsége). Átadás alkalmával minden esetben az illetékes városi hatóságot kérte fel az igazgató, hogy – mintegy független bizottságként – legyen jelen, s az intézet vezetésével és a katonai parancsnokság képviselőjével együtt írják alá azt, pontosan mi és milyen állapotban került átadásra katonai célokra.

A harmadik háborús tanév is megkezdődött: a tanítás továbbra is Meszlényi Lampert főgimnáziumi igazgató támogatásával folyt a bencések iskolaépületében, a testgyakorlás Lenner Emil igazgató engedélyével a főreáliskolában, a r. kat. hitoktatás pedig Kissné Csúry Blanka magániskolájában zajlott. A délutáni tanítás során a sötétedés idejét figyelembe véve igyekeztek az órarendet úgy összeállítani, hogy különösen a rajz és a kézimunka órákon a növendékeknek ne kelljen a szemüket fárasztaniuk, ezért ezek az órák időben előbbre kerültek. A háború okozta rendkívüli gazdasági helyzetre való tekintettel az újabban kiadott rendelkezéseknek (106,115. sz. miniszteri rendelet; 11545.sz. eln. r.) megfelelően a tanév később (október 1-jén) kezdődött, és a (45361.sz. miniszteri rendelet értelmében a) végét is előbbre kellett hozni úgy, hogy az összes osztály- és képesítővizsgálatok már az 1917. évi pünkösdi ünnepek előtt, azaz május 26-ig befejeződjenek. A 10 hónapról 8-ra rövidült tanévben úgy kellett a tantárgyakat redukálni, hogy közben teljes mértékben érvényt tudjanak szerezni az 1916. május 26-án kelt 61800.sz. rendelettel életbe léptetett, a tanító- és tanítónőképző intézetek számára meghatározott és revidált Tanterv és Utasítások didaktikai útmutatása alapján elkészült úgynevezett 'Normál tanmenet' előírásainak, valamint az ezzel szorosan összefüggő, a 25718.sz. rendelettel bevezetett 'Tanszerbeli és Könyvtárbeli felszerelések'-re vonatkozó utasításnak. Ezzel egy időben lépett életbe az egytanítós elemi gyakorlóiskola új tanterve is, mely a tanítóképző intézetek terveivel került összhangba, s ezzel a képző és a gyakorlóiskola pedagógiai-didaktikai kapcsolata megerősödött.

Szintén új miniszteri intézkedés volt az 1917. ápr. 6-án kelt 46265.sz. rendelet, mely felhívta a tanítóképzők figyelmét, hogy a hozzájuk kapcsolt gyakorlóiskolát fokozatosan vegyessé kell alakítani. Vagyis a tanítónőképzőhöz tartozó gyakorlóba fiúkat is, a tanítóképzőhöz kapcsolódókba pedig lányokat is fel kell venni! E téren annyit tett a győri tanítónőképző, hogy az első és második osztályba „arányosan” vettek fel már fiúkat is. A tantestület többször tárgyalta a kényszerű tananyag-redukálás miatt kialakult helyzetet, és okos döntéseinek, valamint töretlen munkakedvének köszönhetően sikerrel teljesítette a tanév feladatait azzal együtt, hogy a rövid tan-

év a szokottnál is több megemlékezést, ünnepséget hozott. Ilyenek voltak: Ferenc József névnapja (okt. 4.), Erzsébet-gyászünnepély (nov. 2.), Ferenc József halála (nov. 22.) és temetése (nov. 30.), IV. Károly koronázási ünnepélye (dec. 30.), március 15-e, Zita királyné névnapja (ápr. 27.), Zita királyné születésnapja (máj. 9.), Arany János születésének 100. évfordulója (máj. 20.). Ezeken a napokon az iskolai szervezett megemlékezések és műsorok mellett (melyeket többnyire bemutató órákkal is összekapcsoltak), a székesegyházban közös szentmisén is részt vettek az oktatók, a növendékek és a kis gyakorlósok.

Az 1916/17. tanévben beiratkozott 130 növendék elhelyezése az eddigiekhez hasonlóan az orsolyita nővéreknél, az evangélikus szeretetházban és gondosan kiválasztott családoknál történt (a problémák elkerülése végett egy-egy családnál továbbra is 4-5 növendéket helyeztek el). Ehhez járult még kiváló új lehetőségként az irgalmasnővérek (Páli Szent Vincéről elnevezett Szatmári Irgalmasnővérek) internátusának néhány férőhelye.

Ebben a tanévben is tovább folyt a hadi eseményekhez, illetve a háborús viszonyokhoz kötődő felajánlások egész sora. Az V. és a VI. hadikölcsonre a tantestület összesen 23 000 koronát jegyzett, s a növendékek a katonák harctéri karácsonyának meghittebbé tételéhez 111 K 32 fillért gyűjtöttek és ajánlottak fel. A gyakorlósok 1916 decemberében jótékony célú műsort (szavalatot és zenei előadást) tartottak, aminek eredményeként a katonáknak 5000 db cigarettát küldtek. Csupán a meleg ruhanevelő készítése maradt el, mivel a szükséges alapanyag az időben történő megrendelés ellenére sem érkezett meg. Ezért úgy döntöttek, hogy amennyiben még továbbra is szükség lenne rá, akkor a növendékek ezeket az 1917/18. tanév kezdetén fogják elkészíteni.

És valóban szükség lett rá!

Az 1917/18. tanévet is a hadiállapotoknak megfelelően, az előbbieken már leírt helyeken kezdték meg a növendékek szeptember 2. és 3. napján a javító-, különböző és magánvizsgákkal. Szeptember 4-én volt a beiratkozás, 5-én az ünnepélyes tanévnyitási tanévnyitói istentisztelettel, s 6-án kezdődtek az előadások, valamint a gyakorlósok rendes tanítási napjai. Az előző évekéhez hasonlóan alakult a nem győri növendékek elszállásolása is.

Az épületek katonai célú felhasználásának terhe alól csakhamar megszabadult a tanítónőképző. Mint azt az igazgató éves jelentésében leírta: megvalósultak „*kilátásba helyezett reményeink, mert a katonai parancsnokság október 11-én átadta saját céljaira mindkét épületünket, miután október 5-én azokat teljesen kiürítette. Az átadás alkalmával az épületek kitisztogatását, helyreállítását, a károk megtérítését, a megromlott részek kijavítását a katonai parancsnokság teljesen magára vállalta [...]*.” S ugyanúgy, mint az épület katonai célra történő átadásakor, most a visszaadaskor is ragaszkodott az igazgató a közös bizottsági szemléhez a későbbi viták elkerülése, és természetesen az intézmény érdekeinek érvényesítése szempontjából. A helyreállítással kapcsolatos munkálatokról, s ezek költségkihatá-

sáról a m. kir. államépítészeti hivattalal készítettett felmérést és költségtervezetet, s ezt fogadtatta el először a minisztériummal, végül – így már viszonylag könnyedén – a helyi katonai parancsnoksággal is.

Ez a gondos előkészítés természetesen nem azt jelentette, hogy 1917 októberének közepén már vissza is állt volna minden a háborút megelőző helyzetbe, mert mint azt ugyancsak az igazgatónő beszámolójában olvashatjuk: *„A helyreállítással járó, elképzelhetőleg nagy munkák elbúzódtak [...] a leghidegebb téli időbe, hogy az internátusba csak a januári szünet után, február 4-én költöztünk be, míg az iskola továbbra is, mégpedig április 24-ig a főgimnázium épületében maradt, mert kokszi hiányában az iskolaépületet fűteniünk nem lehetett. Szent György napján történt meg tehát az intézetnek végleges beköltözése saját hajlékába, mely eseménnyel az intézetnek nagyon emlékezetes szakasza nyert befejezést.”*²⁵

A háborúval összefüggő személyi változásokat az eddig eltelt háborús évekhez hasonlóan az új, az 1917/18. tanév sem hozott, csupán betegség, haláleset (Irtzing Ferencné) miatti helyettesítések, vagy áthelyezések következtében történt némi változás az intézet tantestületében. Így a leendő tanítónők képzése a tanév végére már kedvező épületadottságok, valamint tárgyi és személyi feltételek mellett folyhatott.

Az egyre kilátástalanabb háború azonban továbbra is szedte áldozatait, igényelte az itthon lévők áldozatkészségét, felajánlásait. Az iskola szinte valamennyi ünnepségét, megemlékezését ebben az évben is áthatotta a háború gondolata. Az ünnepségeken aktív szereplőként mindig bevonták azokat a növendékeket, akiknek családtagjai közt volt fronton harcoló katona, sebesült, sőt, már hősi halott is! E szereplések érzelmi ereje felmérhetetlen hatást gyakorolt a növendékekre és az ünnepély valamennyi résztvevőjére. 1917. november 2-án, Halottak napján, a harctereken elesett hősök gyászünnepélyét tartották iskolai keretben. Mentés Domonkos r. k. vallásánár értékes hazafias eszméket tartalmazó lelkes beszéde nagy hatással volt a tanári karra éppúgy, mint a növendékekre. A gyászünnepélyt követően 47 K 87 fillért gyűjtöttek hazánk és szövetségeseink vitéz katonái sírjainak gondozására.²⁶

Jótekonysági céllal volt összekapcsolva az 1918. évi március 15-i ünnepség is. Ekkor a növendékek a győri Rokkant Katonák Kertvárosa²⁷ részére árusított 30 filléres kis nemzeti zászlókat tűztek ruhájukra, s a kis zászlók vásárlásából összegyűlt 50 K-t jutatták el a nemes célra.

Mint azt a minisztérium által kiküldött, 65 kérdést tartalmazó jelentőven az igazgatónő megfogalmazta, a háborús évek alatt csak a minisztériumi rendelet alapján, a háború következtében beállt rendkívüli és különleges közgazdasági viszonyok miatt rövidült meg a tanév szorgalmi ideje, de a tanítást sosem kellett megszakítania az igazgatónőnek és 14 kollégájának. A saját épületek átadása miatt a szertárak használatára nem nyílt lehetőség, ez nehezítette a képzési feladatok színvonalas teljesítését, de ennek ellenére a követelményeknek eleget tudtak tenni. Arra a kérdésre, hogy miképpen hatott a háború a növendékek érzelmeire és szellemi fejlődésére, az

igazgatónő kifejtette, hogy a kezdeti nehézségek után „a háború második éve a növendékek szellemi állapotára annyiban megerősítő hatással volt, hogy az első háborús tanév élményei által mintegy megedzve néztek az új munka elé és nyugodtabban dolgoztak. De mindinkább hő vággyal remélték a rendes viszonyok visszatértét, és óhajtották az áldott békét. A háborús viszonyok miatt békeévgyaiknak, reményüknek teljesüléséért dolgoztak és gyakori szép jelét adták szorgalmuknak, ismereteik tágultak és szellemi fejlődésük is előbbre jutott.[...] Szellemi fejlődésükben jól látható komolyság volt észlelhető. Magatartásuk teljesen kielégítő volt, szorgalmuk a tanévek végéig fokozatosan nagyobb volt. [...] A háború a növendékek érzelmi állapotát, különösen azért is, mert a legtöbbször családjá a háborúban közvetlenül érdekelve volt, a legnagyobb érdeklődés mellett folytonosan ébren tartotta, amelyre a tantestület minden tagja tanításával és nevelésével gondosan kereste is az alkalmat. Aggodalom betegségek, részvét fájdalom és balálozások, majd öröm szerencsés megmenekülések esetén, de mindenképpen a baza sorsáért lelkesedés foglalkoztatta felváltva lelküket.”

Összességében tehát – mint azt az igazgatónő részletesen is megfogalmazta –, sok probléma nehezítette a tanítónőjelöltek képzését, de azon igyekeztek úrrá lenni, s nem engedni a képzés színvonalából. Ami pedig a tanítónőképző tantestületnek eszmei hozzáállást illeti, idézem Karsay Jolán igazgatónő ma is tanulságul szolgáló szavait:²⁸

„Minden életkörülménynek van vagy pozitív vagy negatív hatása a nevelésre. A háború példájának elrettentő képéből az ellenséges indulatok szörnyűséges következményeiről; a béke gondolatának felidézésével az annak nyomában fakadó emberszeretet és fejlődő kultúra áldásos hatásáról beszéltünk a növendékeknek, az édes magyar baza szeretetének mindig ébrentartása mellett a honleányi erények termékeny talaját készítettük elő lelkükben. Mindenképpen pedig a gondviselő hatalmas Istenben való erős, megingathatatlan hitre serkentettük őket, hogy nevelésük alapja az élet legmostohább körülményei között is a tiszta erkölcsön épült érzelmek lehessen.”

JEGYZETEK

- ¹ Karsay Jolán (szerk.): A Győri Magyar Kir. Elemi Népiskolai Tanítónőképző Intézet értesítője az 1913-1914-ik tanévről, 66.o.
- ² Oszoly Jolán: *Mise a tanítónőképzőben*. Győri Hirlap, 1914. november 9.
- ³ *Szávay Gyula* (1861-1935): író, költő, a Győri Kereskedelmi Kamara alapítója, a Garabonciás c. élclap, valamint a Győri Hirlap c. politikai napilap alapító szerkesztője, a Kisfaludy Társaság és a Petőfi Társaság tagja.
- ⁴ Szávay Gyula: *Dönt a sors*. Győri Hirlap, 1914. július 26.
- ⁵ Győri Hirlap, 1914. október 23.
- ⁶ *Az iskolák kapunyitása*. Győri Hirlap, 1914. augusztus 27.

- 7 Győri Hirlap, 1914. szeptember 1.
- 8 Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kar (NYME ACSJ) Irattára 1b. Ikt. iratok 1913-1915. 2.d. 12.
- 9 NYME ACSJ Kar Irattára 1b.Ikt. iratok 1913-1915. 2.d. 12.
- 10 Győri Hirlap, 1914. X. 28.
- 11 A tartalékosokat és a hátravont egységek katonáit költöztették ki az épületből.
- 12 Rezervista: tartalékba helyezett, tartalékos katona.
- 13 NYME ACSJ Kar Irattára 1b. Ikt. iratok 1913-1915. 2.d. 12
- 14 Oszoly Jolán: Mise a tanítónőképzőben. Győri Hirlap, 1914. november 10.
- 15 Kimutatás az 1914-1915. és 1916-1917. év háborús adatairól. NYME ACSJ Kar Irattára 1b. Ikt. iratok 1915-1916. 2.d.
- 16 Karsay Jolán (szerk.): A Győri Magyar Kir. Elemi Népiskolai Tanítónőképző Intézet értesítője az 1915-1916-ik tanévről. Győr, 1915. 3.o.
- 17 Karsay: i.m. 1915. 3.o.
- 18 NYME ACSJ Kar Irattára. 1.b Ikt. iratok 1913-15/2.d.
- 19 Karsay Jolán (szerk.): A Győri Magyar Kir. Elemi Népiskolai Tanítónőképző Intézet értesítője az 1915-1916-ik tanévről. Győr, 1916. 31.o.
- 20 A tanítónőképző intézet a katonákért. Győri Hirlap, 1914. október 21.
- 21 NYME ACSJ Kar Irattára. 1.b. Ikt. iratok. 1913-1915./ 2d.
- 22 Az úgynevezett 'vashonvéd' az egész országban elterjedt, fából készült, katonát ábrázoló szobor volt, melybe a hadiözvegyek és a hadiárvak javára adakozók egy-egy szöveget verhettek. E szövegek, mintegy vaspikkelyek borították a honvéd szobrát. A győri vashonvéd szobrát Erdélyi István őrmester faragta, s egy támadóállásba helyezkedő szuronyos honvédet ábrázolt. A szobor felavatására a Bisinger sétányon került sor 1915-ben. Az ünnepségen Farkas Mátyás mondta az ünnepi beszédet, s Szodfridt József főispán verte bele az első szöveget. Később a szobrot áthelyezték a sétány Szent István úti részére, mert helyére 1934-ben felállították az Országzászlót. Az áthelyezett szobor egészen a II. világháború végéig látható volt, ekkor lebontották.
- 23 Karsay: i.m. 1916. 5.o.
- 24 Karsay: i.m. 1916. 10.o.
- 25 Karsay Jolán (szerk.): A Győri Magyar Kir. Elemi Népiskolai Tanítónőképző Intézet értesítője az 1917–1918-ik tanévről. Győr, 1918. 4.o.
- 26 Karsay: i.m. 1918. 5.o.
- 27 Szodfridt József főispán és Krausz Henrik (a győri Hadigyűjtő Iroda vezetője) kezdeményezésére Győrszabadhegyen (a mai József Attila és Templom utca által határolt területen) győri és Győr vármegyei olyan katonák számára, akik a volt cs. és kir. 19. gyalogezred, a volt cs. és kir. 11. vadászszázalaj, a volt cs. és kir 5. és 9. huszárezred, a m. kir. veszprémi 31. népfelkelő gyalogezred. a m. kir. pápai 7. huszárezred kötelékében harcoltak és a háborúban teljesített szolgálatuk következtében váltak rokkanttá (csonkított, béna, 'belbeteg') szoba, konyhából és a szükséges mellékhelyiségekkel rendelkező, 300 négyszögöl nagyságú telken épített házakból álló Kertvárost létesítettek. V.ö.: Korcsmáros Nándor: Károly-bakák. Budapest, 1917.; Komáromi Lapok, 1918. december 21. 5.o.
- 28 NYME ACSJ Kar irattára. 1.b Iktatott iratok 1915-1916. 2.d.